



Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 2, Sayı 2, Yaz/Haziran 2022

TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİNİN SİYASİ VE EKONOMİK BOYUTLARI VE KAMU DİPLOMASİSİ

**Political and Economic Dimensions of Turkey-Azerbaijan Relations
and Public Diplomacy**

Araştırma Makalesi • Research Article

Prof. Dr. Giray SAYNUR DERMAN

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi
İstanbul/TÜRKİYE
saynurb@marmara.edu.tr



0000-0001-9339-7649

Geliş Tarihi/Received: 02.04.2022
Kabul Tarihi/Accepted: 22.05.2022

Atıf/Citation

Saynur Derman, G. (2022). Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Siyasi ve Ekonomik Boyutları ve Kamu Diplomasisi. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (2), 123-140.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Azerbaycan'ın 9 Kasım 1991'de bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Türkiye en önemli ve kültürel olarak en yakın ülke oldu. Türkiye genç cumhuriyeti tanıyan ilk devletti. Ankara'da o dönem Adriyatik Denizi'nden Çin Seddi'ne uzanan bir Türk dünyasından söz ediliyordu. Azerbaycan'ın ilk cumhurbaşkanı Ayaz Mutəllibov'un temkinli hareket etmesi nedeniyle 1992 yılına kadar karşılıklı ilişkiler yavaş gelişti. Türkiye'nin bu aşamadaki öncelikleri, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımak, Bakü'de Türkiye ile işbirliğine dayalı bir hükümetin tesis edilmesi, Güney Kafkasya'da Rus hâkimiyetini engellemek, Dağlık Karabağ'da Azerbaycan egemenliğini sürdürmek ve Azerbaycan petrol anlaşmasında pay sahibi olmaktı. Elçibey dönemi ve sonrasında gelişen bir millet iki devlet anlayışı çerçevesinde günümüzde dostluk, kardeşlik çerçevesinde iki ülke ilişkileri günden güne gelişmektedir. Bu çalışmada Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin kamu diplomasisi çerçevesinde siyasi ve ekonomik boyutları incelenmiştir. Öncelikle Azerbaycan'ın bağımsızlığından sonra Türkiye ile Azerbaycan arasındaki siyasi ilişkilerin gelişimi ele alınmıştır. Makale kapsamında Türkiye ve Azerbaycan ekonomileri ve enerji sektörleri Dağlık Karabağ sorunu ve Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerindeki normalleşme sürecinin Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine etkileri incelenmiştir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Azerbaycan, Dağlık Karabağ, Enerji, Ekonomi, Kamu Diplomasisi

Abstract

After Azerbaijan declared its independence on November 9, 1991, Turkey became the most important and culturally closest country. Turkey was the first state to recognize the young republic. In Ankara at that time, there was talk of a Turkish world stretching from the Adriatic Sea to the Great Wall of China. Mutual relations developed slowly until 1992, due to the cautious action of Azerbaijan's first President Ayaz Mutəllibov. Turkey's priorities at this stage were to recognize the independence of Azerbaijan, to establish a

government based on cooperation with Turkey in Baku, to prevent Russian domination in the South Caucasus, to maintain Azerbaijani sovereignty in Nagorno-Karabakh and to have a stake in the Azerbaijan oil agreement. The relations between the two countries are developing day by day within the framework of friendship and brotherhood, within the framework of the understanding of one nation, two states that developed during and after the Elçibey period. In this study, political and economic dimensions of Turkey-Azerbaijan relations within the framework of public diplomacy have been examined. First of all, the development of political relations between Turkey and Azerbaijan after the independence of Azerbaijan was discussed. Within the scope of the article, the Turkish and Azerbaijani economies and energy sectors, the Nagorno-Karabakh conflict and the effects of the normalization process in Turkey's relations with Armenia on Turkey-Azerbaijan relations were examined. The economic relations between Turkey and Azerbaijan were analyzed comparatively.

Keywords: Turkey, Azerbaijan, Nagorno-Karabakh, Energy, Economy, Public Diplomacy

Giriş

Türkiye, kurulduğu günden bu yana gönülden etnik ve dilsel temelli bağları olduğu Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk halkından “komünizmin ülke içinde yayılmasının önlenmesi” amacıyla uzaklaşmak mecburiyetinde kalmış ve Turancı hareketler de bu maksatla desteklenmemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türk dünyası ve eski SSCB'de yaşayan Türk halkları ile yeniden bir bağ tesis edilmiş ve siyasi, kültürel, ekonomik, liberal piyasa ekonomilerine yönelen bu ülkelerle ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Türkiye, Kırım'ın yetiştirdiği ve Türk Dünyasının tümünü kapsayan fikir ve uygulamalara sahip aydın büyük alim İsmail Gaspıralı'nın “*Dilde, Fikirde ve İşte Birlik*” şiarından yola çıkarak Türk dünyası ile ilişkilerde rol model olarak önemli mesafe kaydetti. Türkiye, liberal ekonomik düzeni, laik ve demokratik cumhuriyet rejimi ile bölge ülkelerine model, hatta lider olarak sunuldu. “*Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası*” söylemi, ortak etnik

kökene ve ortak dile dayalı Türk iş birliğine yönelik büyük beklentilerin doğmasına neden oldu. Ancak, Türkiye'nin bölgede lider olmak için mali kaynak ve kredi imkânlarının kısıtlı olması, dış politika hedeflerini sınırladı. Azerbaycan, bağımsızlığına yeni kavuşan ülkeler arasında Türkiye için özel bir yer edindi. Etnik ve dilsel bağlar, dostluk ve akrabalık söylemiyle ilişkilerin gelişmesine öncülük edildi.

1. Güney Kafkasya'nın Parlayan Yıldızı Azerbaycan

Azerbaycan, bağımsızlığının 21. yılında Güney Kafkasya'nın parlayan yıldızı olarak önemli bir ülke hâline geldi. Bu döneme kadar birçok inişli çıkışlı yollardan geçti. 1990'ların başında sosyalist kamu-politik sistemin derin krizi ve Sovyetler Birliği gibi büyük bir ülkenin dağılması, diğer Sovyet sonrası ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan'da da siyasi kaos, ekonomik felç ve sosyal çöküşle sonuçlanmıştı. O dönemde Azerbaycan'a yönelik askerî saldırı, ülke topraklarının yüzde 20'sinin işgali ve Ermeni milliyetçilerinin izlediği soykırım ve işgal politikası sonucunda bir milyondan fazla Azerbaycan Türkü'nün yurtlarından edilmesi durumu son derece kötüleştirmişti (Derman, 2013: 273). 1990'ların ortalarından itibaren Azerbaycan yavaş yavaş canlanmaya ve Haydar Aliyev'in önderliğinde sorunları çözme yolunda emin adımlar atmaya başlamıştı. Öncelikle devlet bağımsızlığının sürdürülebilirliği sağlanmış ve ülke içinde siyasi istikrar sağlanmıştı. Aynı zamanda makroekonomik dengenin düzenlenmesi ve o dönemde var olan hiper enflasyonun önüne geçilmesi için etkin adımlar atılmış ve zorlu toplumsal sorunlar büyük bir kararlılıkla çözüme kavuşturulmuştu. O dönemde imzalanan "Yüzyılın Sözleşmesi" ile Azerbaycan'ın hidrokarbon rezervlerinin halk yararına kullanılmasının temeli atılmış ve aynı zamanda, iyi düşünülmüş büyük ölçekli ekonomik reformlar başlatılmıştı. Sovyet döneminden devralınan idari-komuta sisteminin yerini yeni serbest rekabet ilişkileri ile değiştirmeyi amaçlayan kapsamlı kurumsal değişikliklerin temeli, bir piyasa ekonomisi sistemi oluşturmaya yönelik amaçlı politika önlemleri, devlet mülkiyetinin

özelleştirilmesi ve devlet mülkiyetinin oluşturulması gibi önemli değişiklikler ve yeni mülkiyet ilişkileri de bu dönemde geliştirildi (Derman, 2020: 87).

2000 yılından sonra Azerbaycan'da gerçekleştirilen büyük çaplı reformların daha da derinleştirilmesi, hızlı kalkınma için elverişli fırsatlar yarattı ve halkın daha yüksek bir sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine ulaşmasını sağladı. Ülkedeki yatırım ortamının iyileştirilmesi için önemli adımlar atıldı ve devlet idaresi modern kriterlere uygun olarak yeniden oluşturuldu. Azerbaycan'da doğal kaynakların kapsamlı bir şekilde çıkarılması ve ihracıyla yeni bir ivme kazanan ekonomik büyümenin dinamikleri ve 2009 küresel ekonomik krizi sırasında bile ekonomik büyüme, seçilen stratejik çizginin başarılı bir şekilde yürütüldüğünü göstermektedir (Hasanov, 2013:812). Bununla birlikte petrol gelirlerinin petrol dışı sektöre kanalize edilmesiyle kalkınmada ciddi başarılar elde edildi. Petrol dışı sektörde ortalama yıllık büyüme oranı neredeyse yüzde 11'e ulaştı. 2011 yılında reel GSYİH, 2003 yılına göre üç kat arttı. 2011 yılı sonuçlarına göre Azerbaycan, Güney Kafkasya'da yüzde 70'ten fazla katma değere sahip oldu ve bölgenin lider devleti konumunu güçlendirdi (Aliyev, 2010: 32-35). Ülkenin stratejik döviz rezervleri 22 kattan fazla artarak 2011 sonunda 41 milyar ABD dolarına ulaştı ve bu oran devletin dış borcundan yaklaşık 10 kat daha fazladır (Azerbaycan Ülke Bülteni, 2013). Bununla birlikte, petrol dışı sektörde yeni üretim alanlarının açılması ve yeni işlerin yaratılması, ulaşım ve ortak altyapının benzeri görülmemiş gelişimi, yeni eğitim, sağlık ve spor tesisleri bu dönemde Azerbaycan'ın genel dinamik ve sürdürülebilir ilerlemesinin temelini oluşturdu. Bu yıllarda Azerbaycan'ın toplumsal sorunların etkin çözümünde önemli ilerlemeler kaydettiğini ve sosyal güvenlik sisteminin ileri uluslararası standartlara uygun olarak yeniden kurulduğunu özellikle belirtmek gerekir. Yeni bir emeklilik sistemi hayata geçirilmiş, hedeflenen sosyal yardım ve sosyal yardımlar sistemi kurulmuş ve geliştirilmiştir. Başarılı sosyal politikanın bir sonucu olarak, yoksulluk düzeyi 2000'de yüzde 49'dan 2011'de yüzde 7,6'ya düşerken, maaşlar ve emekli maaşları birkaç kat arttı. Cumhuriyetin ekonomik potansiyeli arttıkça, sağlık sisteminin gelişmesi için uygun koşullar yaratıldı ve nüfusun sağlığının korunmasındaki sorunlar tutarlı bir şekilde çözülmeye başlandı. Sağlık

sistemine ayrılan bütçe 10 kattan fazla artarak 650 milyon manatı aştı. Son 11 yılda, çoğu ülkenin farklı bölgelerinde yer alan 400’den fazla sağlık kuruluşu inşa edilmiş veya yenilenmiş, tüm sağlık kuruluşlarına modern donanım ve donanım sağlanmıştır (Azerbaycan 2020). Cumhuriyet nüfusunun sağlığını korumak ve tıbbi hizmetlerin kalitesini artırmak için önemli önlemler alınmıştır. Bulaşıcı hastalıklarla mücadelede önemli başarılar elde edildi ve bu alan pratik tıbbın öncelikli alanı olarak her zaman ilgi odağı oldu. Eğitim alanındaki önemli başarılar, son yıllarda Azerbaycan’ı modernleştirmeye yönelik sosyo-ekonomik politika ile doğrudan bağlantılıdır. 2011 yılında eğitim alanına ayrılan toplam bütçe fonunun 2003 yılına göre beş kattan fazla artarak 1,5 milyar manata ulaştığını söylemek yeterlidir. Bu dönemde Azerbaycan’daki eğitim altyapısının modernizasyonu için önemli adımlar atılmış ve bunun sonucunda bir milyondan fazla öğrencinin eğitim koşulları iyileşmiştir. Eğitim içeriğinin yenilenmesi için reformlar yapılmış, Azerbaycan eğitiminin Avrupa eğitim sistemine entegre edilmesi için önemli adımlar atılmıştır (Azerbaycan Ülke Bülteni, 2012). Bununla birlikte, “2007-2015 yıllarında Azerbaycanlı gençlerin yabancı ülkelerde eğitimine yönelik devlet programı” kapsamında bugüne kadar Devlet Petrol Fonu pahasına 1.204 kişi yurtdışına gönderildi. Genel olarak, 10.700 genç Azerbaycanlı, dünyanın önde gelen üniversitelerinde, diğer kaynaklar pahasına ve kişisel inisiyatifle eğitim görmektedir (Agamaliyev, 2021).

Bilgisayarlı eğitim alanında önemli başarılar elde edildi. 2004’te 1.063 öğrenciye bir bilgisayar olmasına rağmen, şimdi korelasyon 20 öğrenciye bir bilgisayardır. Halkın Bilgisayarı projesi kapsamında 10.000’den fazla öğretmene bilgisayar temin edilmiş, 1.200 eğitim kurumuna internet bağlantısı sağlanmış ve 75.000 kişiye pedagojik ve teknik personeli kapsayan ilgili eğitimler verilmiş ve BİT becerileri öğrenilmiştir. Çeşitli konularda eğitim kaynakları hazırlanarak okullara teslim edilirken, 20 okulda “elektronik okul” projesi başlatıldı (Azerbaycan 2020).

Ülkenin sosyo-ekonomik alandaki başarıları, uluslararası derecelendirme kuruluşlarının (Fitch Ratings, Moody’s, Standard & Poors) Azerbaycan ekonomisine ilişkin gelişen değerlendirmelerine de yansımıştır. Dünya Bankası ve Uluslararası Finans Kurumu tarafından hazırlanan “İş Yapma

Kolaylığı” raporunda Azerbaycan’ın konumu düzeldi ve ülke Dünya Ekonomik Forumu’nun Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu’nda BDT ve bölge ülkeleri arasında lider konuma geldi.

Dünya Bankası’nın kişi başına düşen GSYİH sınıflandırmasında Azerbaycan, diğer BDT ülkelerinden daha önce “yüksek ortalama gelirli” ülkeler grubuna girmiştir. Bununla birlikte, BM İnsani Gelişme Programı’nın 2010 yılındaki raporuna göre Azerbaycan, “ortalama insani gelişme” olan ülkeler grubundan çıkarak “yüksek insani gelişme” grubuna girdi (Aras, 2010: 53).

Bağımsızlık yıllarında Azerbaycan’da demokratik toplum ve şeffaf halkla ilişkilerin oluşturulması devlet politikasının temelini oluşturmuştur. Ülkedeki siyasi çoğulculuk, ülkedeki kamusal ilerlemenin gerekli temeli hâline geldi (Hasanov, 2013: 812). Şu anda ülkede siyasi partilerin serbest faaliyetleri için uygun yasal ve demokratik siyasi koşullar bulunmaktadır. Bugün Azerbaycan’da 55 siyasi parti kayıtlıdır ve bunlardan 11’i parlamentoda temsil edilmektedir. Siyasi partiler, ülkenin kamusal-politik yaşamına yakından katılır ve seçilmiş ve diğer hükümet organlarında temsil edilir (Rehimov, 2020). Siyasi partilerin ülkenin siyasal sisteminde demokratik değerlere dayalı bir model oluşturması ve bu bağlamda yeni bir halkla ilişkiler modeli kurulması ve sivil toplumun gelişmesi yönünde çalışmalar yapılması, vatandaşların kamusal-politik süreçlerde daha aktif rol oynaması için koşullar geliştirilmesi üzerine değişiklikler hazırlanmıştır. Azerbaycan’da 2.700’den fazla STK insan hakları, eğitim, sağlık, kültür, ekonomi, sosyal konular, ekoloji, cinsiyet ve diğer alanlarda faaliyet göstermektedir ve sayıları giderek artmaktadır. Son 10 yılda STK’ların oluşturulması ve potansiyellerinin etkin bir şekilde kullanılması için mevzuat altyapısının iyileştirilmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır (Derman, 2020: 57). STK’ların finansal kaynaklara erişimini sağlamak için gerekli ortam sağlanmıştır. Bununla birlikte Azerbaycan Cumhuriyeti’nde dünya standartlarında özgür ve çoğulcu bir basın şekilleniyor. Bütün bunlar, iyi düşünülmüş ve amaçlı bir politikanın tutarlı bir şekilde yürütülmesinin bir sonucu olarak mümkün oldu. Ülkenin liderliği, konsept ve stratejik belgeleri tarafından benimsenen devlet programları ve bunların pratik uygulaması, bu

politikayı uygulama mekanizması olarak özel bir öneme sahiptir. Şu anda 60 devlet programı, stratejisi ve kavramının yürürlükte olduğunu ve bunların Azerbaycan'ın kamusal yaşamının tüm alanlarının geliştirilmesinde özel bir öneme sahip olduğunu söylemek yeterlidir. Azerbaycan'da geçiş döneminin sona erdiğini tam bir güvenle söyleyebiliriz. Serbest piyasa ilişkilerine ve siyasi çoğulculuğa dayanan ve kendine has kuralları olan yeni bir sosyo-ekonomik sistem kurulmuştur. Etkin bir ekonominin işleyişi için uygun altyapının oluşturulmasında sona yaklaşılmaktadır. Nüfus için güvenilir bir sosyal güvenlik sistemi kurulmuştur ve bu sistem şu anda gelişmektedir.

2020'de Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Aliyev, "Azerbaycan – 2020: Geleceğe Bakın" Kalkınma Konseptinin hazırlanmasına ilişkin bir talimat yayınladı. Böyle bir konsept hazırlama ihtiyacı, Azerbaycan'ın yeni bir gelişme aşamasına adım atmış olmasından kaynaklanmaktadır. Elde edilen başarılar, Azerbaycan'ın daha da yüksek hedefler koymasına ve bu hedeflerden kaynaklanan görevleri belirlemesidir. Buna göre birtakım zorluklar bulunmaktadır ama zorlukların aşılması için hedefler koyulmuştur (Azerbaijan 2020).

21. yüzyılın ilk on yılında hızla gelişen ve yayılan bilgi ve iletişim teknolojileri ve küreselleşme süreçleri bu konudaki yeni ivme, çeşitli ülkelerin sosyo-ekonomik yaşamını ciddi şekilde etkilemektedir. Bu anlamda Azerbaycan bir istisna değildir. Küresel ve gezegensel nitelikteki faktörler, ülke yaşamının neredeyse tüm alanlarında - ekonomik, sosyal, politik, insani-kültürel vb. - süreçlerin akışına nüfuz etmektedir. Bununla birlikte, her ülkede olduğu gibi, Azerbaycan'da da vardır ve aynı zamanda bölgesel ve yerel faktörler köken ve etki alanına göre olup, bunların ülkenin kamusal yaşamının çeşitli alanlarının yönetilmesinde dikkate alınması, etkin bir politika oluşturulması açısından özel bir öneme sahiptir.

Küreselleşme koşullarında niteliksel olarak yeni bir düzeyde yenilikçi faaliyetlerin kademeli olarak yoğunlaşması, tüm dünyadaki ekonomik süreçlerdeki değişimin hızı, yeniliklerin kopyalanması ve üretim alanındaki uygulanması benzeri görülmemiş bir şekilde artmaktadır. Aslında bu, küreselleşmenin "olumlu yüklü" etkisidir ve giderek artan sayıda ülkenin

yenilikler, ileri teknik standartlar ve yönetimdeki yeni yöntemler alanındaki başarılarından yararlanmasına izin verir. Tahminlere göre kısa ve orta vadede dünya ekonomik büyümesi tam da bu faktörün sonucu olarak gerçekleşecek. Önümüzdeki yıllarda ticaretin dünya çapında üretimden daha hızlı büyümesi ve küreselleşme ve bölgesel entegrasyonun daha da genişlemesi beklenmektedir. Uluslararası ticaret, rekabet, fikrî mülkiyet ve çevre konularında yeni standartların belirleneceği ve bu alanda uluslararası örgütlenmenin rolünün güçleneceği düşünülmektedir. Uluslararası pazarda uzmanlaşmayı tercih eden, üretim teknolojilerini ve yenilikçi potansiyeli geliştiren ve böylece daha yüksek katma değer yaratan alanları teşvik eden ülkelerin küresel ve bölgesel rekabet gücünün artması beklenmektedir. Sanayinin yenilikler temelinde gelişmesi, bilimsel ve teknolojik potansiyelin güçlendirilmesi ve eğitim olanaklarının genişletilmesi sonucunda mümkün olacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerin verimliliğe dayalı ekonomik büyüme sağlaması ve nispeten daha avantajlı üretim alanları oluşturması önemlidir. Bu durumda Azerbaycan'ın karşı karşıya olduğu temel sorun, dünya ülkelerinin kalkınma sürecinde geri adım atmamasıdır. Bu, her şeyden önce, ülkenin orta ve uzun vadede dünya ekonomisi için bir hammadde uzantısına dönüşmesi ve ekonominin ekonomisini ortadan kaldırarak teknolojik bir “yabancı” hâline gelmesi tehlikesinin önlenmesi gibi önemli bir konuya sürekli dikkat gösterilmesini gerektirmektedir (Derman, 2020: 87).

Hidrokarbon rezervlerinin ihracatına olan mevcut bağımlılık: Hidrokarbon ihracatı, son on yılda ekonomik büyümenin ana itici gücü olmasına rağmen, mevcut aşamada karşı karşıya olduğumuz temel sorun, petrol dışı sektörün hızlı gelişimini sağlamak, ekonominin etkinliğini ve rekabet gücünü artırmak ve ilerlemesini güvence altına almak. Diğer bir deyişle, geleneksel ekonomiden “bilgiye dayalı ekonomi”ye geçişin temellerinin artık atılması ve bunun için belirleyici bir faktör olan beşerî sermayenin uygun şekilde geliştirilmesine öncelik verilmesi gerekmektedir. Bu, ekonomik modelin oluşturulması için gerekli gereksinimlerin ortaya konulmasının yanı sıra, eğitim sisteminde köklü değişikliklere yol açmakta ve ek ve yaşam boyu eğitim gibi eğitim bileşenlerinin önemini artırmakta ve

BİT ile sanal eğitim ve bilginin artan rolüne işaret etmektedir. Bilgisayar ağlarının aynı zamanda, temel misyonu yaratıcılığı ve yeniliği teşvik etmek ve piyasanın düzenlenmesini desteklemek olan fikrî mülkiyetin önemi de artacaktır.

Geniş fırsatların yanında büyük riskleri de beraberinde getiren küreselleşme, küresel ölçekte serbest üretim, ticaret, sermaye kaçıışı ve emek göçü eğilimlerini artırmıştır. Dünya ülkelerindeki kalkınmanın belirsiz doğası daha da güçlenmiş ve dünya ekonomisinin dinamiklerini belirlemede belirleyici rol oynayan güç merkezleri olarak kabul edilen ülkelere yeni ülkeler - Çin, Hindistan, Brezilya vb. Bu da ekonomik ve ticari ilişkileri ve kaynakların yeniden dağılımını etkilemekte ve uluslararası rekabetin güçlenmesine yol açmaktadır. Önümüzdeki dönem, dünya ekonomisinin ana merkezleri arasındaki dengenin değişmesi, bu bağlamda yeniden yapılandırılması ve bölgesel ekonomik birliklerin rolünün güçlendirilmesi ile karakterize edilecektir. Bu, Azerbaycan'a dış ekonomik entegrasyon açısından yeni fırsatlar açar ve sosyo-ekonomik kalkınma yönünde küresel bağlamı tercih etmesine, yerel bölgesel çerçevenin ötesine geçmesine ve çeşitli ekonomik alanların ekonomik ilişkilerine ve pazarlarına katılımdan faydalanmasına izin verir. Hâlihazırda yabancı yatırımların hem varış noktası hem de kaynağı olarak gelişen ekonomilerin özel ağırlığı artıyor. Kriz sonrası dönemde yüksek gelirli ülkelerde ekonomik büyüme hızının gelişmekte olan ülkelere göre yaklaşık iki kat daha az olacağı tahmin edilmektedir. Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkeler küresel ekonomik büyümenin temel lokomotifleri olacaktır.

Küreselleşmenin karakteristik özelliklerinden biri, teknolojilerin ve yeniliklerin yayılması ve bu süreçlerin dünya çapında ekonomik entegrasyona dâhil olan ülkeleri “ele geçirme” yeteneği gibi olumlu bir faktörle birlikte “olumsuz yüklü” süreçlerin yayılmasıdır. Bu açıdan bakıldığında 2008 yılında başlayan ve günümüzde yeni bir dalgayla devam eden küresel ekonomik kriz, tarihteki kapsamıyla öne çıkmaktadır. Azerbaycan ekonomisi küresel krize oldukça iyi hazırlanmış ve kriz döneminde yüksek yatırım risklerine ve komşu ülkelerdeki devalüasyon dalgasının etkisine rağmen net uluslararası yatırım pozisyonunda ve istikrarlı

manat oranındaki fazlalığı korumuştur (Hasanov, 2013: 812). Bu, rasyonel makroekonomik ve kriz öncesi ülkede para politikası, yaratılan döviz rezervleri ve finansal risklerin ileriye dönük yönetimi. Bununla birlikte küresel kriz ve sonuçları modern ekonomik mimaride depresif senaryolara karşı koruyucu mekanizmaların oluşturulmasını ve güçlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Geleneksel kurtarma finansman fonlarının yanı sıra, ekonominin devlet tarafından düzenlenmesinde kullanılacak özel kriz önleyici tedbirlerin alınması, ülke ekonomisinin çeşitli yapısının ve yeni koşullara hızla uyum sağlama yeteneğinin güvence altına alınması özel önem taşımaktadır.

Hâlen, insanlığın karşı karşıya olduğu ve her ülkenin kamusal ve siyasi yaşamını büyük ölçüde etkileyen sorunlardan biri, yıllardır dünya çapında hızlanan sanayileşmenin bir sonucu olarak ekolojik dengenin bozulmasıdır. Yerel ve bölgesel bağlamda, Azerbaycan'ın ekolojik sorunları esas olarak Abşeron Yarımadası ve Hazar Denizi'nde ekolojik sonuçları dikkate alınmadan on yıllardır kusurlu yöntemlerle gerçekleştirilen petrol çıkarma ile ilgilidir. Bunun dışında ülkenin Ermeni işgali altındaki topraklarında flora ve faunanın toplu olarak yok edilmesi ve bu topraklarda büyük, korkutan kundaklama yangınları en büyük ekolojik sorunlardan biri hâline geldi. Azerbaycan'ın komşu ülkelerde büyük miktarda tatlı su rezervlerinin oluşması ve bu ülkelerin topraklarında kimyasal, radyoaktif ve diğer zararlı maddelerle yoğun kirlenmesi, nüfusa içme suyu temininde sorunlara neden olmaktadır. Bunun dışında Ermenistan'ın deprem bölgesinde yer alan ve teknolojik açıdan çağ dışı kalan Metzamor Nükleer Santrali¹ tüm bölge için tehlike kaynağıdır (Lewis, 1978:21). Gezegen ölçeğinde çevresel dengenin bir tezahürü olarak, iklim değişikliği ve küresel ısınma, doğal afetlere neden olabilecek süreçlerle ilgilidir (nehirlerin kıyılarını patlatması, tüm köylerin ve şehirlerin sular altında kalması, normdan çok daha yüksek yağışlar, çığlar vb.) Bütün bunlar ülkenin ekonomik ve sosyal hayatını doğrudan etkileyen ve

¹ Metzamor Nükleer Santrali bugün dünyadaki mevcut santraller içerisinde en güvensiz reaktör olma özelliğindedir. Santral 1977 yılında inşa edilmiştir. Her biri 408 MW e güce sahip WWER-440 /230 tipi 2 üniteden oluşmaktadır. Santral Ermenistan'ın başkenti Erivan'a 32 km, Kars'a 100 km, İğdir'a ise 30 km uzaklıktadır. Bkz. Yeşil İğdir Gazetesi, 4 Ağustos 2004 tarihli 10702.sayısı

gerekli politika tedbirlerinin hazırlanması sürecinde dikkate alınması gereken unsurlardır. Son yılların tecrübesi, doğal afetler ve sonuçları ile etkin bir şekilde mücadele edebilmek için devletin acil durumlarda ilgili faaliyetlere öncelik vermesi ve bu gibi durumlarda nüfusun sosyal güvenliği için hızlı tepki mekanizmalarının oluşturulması gerektiğini göstermektedir. Aynı zamanda, ülkenin bölgelerindeki altyapı projeleri hazırlanırken ve uygulanırken, doğal afet olasılığının yüksek olduğu göz önünde bulundurulmalı, hayati öneme sahip altyapı tesisleri tasarlanırken ve inşa edilirken, mevcut durumlarını korumalarını sağlamak gerektiği gibi işlevsellik için ilgili gereksinimler göz önünde bulundurulmalıdır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi ve bilgi toplumuna geçişin sağlanması:

Bilgi toplumuna geçişin sağlanması, BİT'in gelişmesiyle bilgiye dayalı bir ekonominin kurulması, devlet ve yerel yönetim organlarında BİT kullanımının yaygınlaştırılması, elektronik hizmetlerin geliştirilmesi, Ulusal Elektronik Güvenlik Merkezi, toplumun bilgi ürün ve hizmetlerine olan talebini tam olarak karşılamak ve rekabetçi ve ihracata yönelik BİT potansiyelinin güçlendirilmesi, Konsept çerçevesinde öncelikli görevlerdir. Uzay endüstrisini geliştirmek için uygun önlemler alınacak ve Azerbaycan kendi yapay uydularına sahip ülkeler grubuna katılacak. Telekomünikasyon şebekesinde yeni teknolojilerin kullanılması ve ulusal radyo ve TV programlarının paket uydu iletimi düzenlenecektir. Trans-Avrasya Bilgi Süper Otoyolu projesinin hayata geçirilmesi ile bölge ülkeleri arasındaki dijital farkın ortadan kaldırılması, güçlü ve sürdürülebilir bir bilgi altyapısı oluşturularak ucuz ve kaliteli geniş bant internete erişimin sağlanması, e-ticaretin geliştirilmesi planlanmaktadır. E-pazar sistemi, e-ticaret anlaşmalarına katılanların güvenliğini korumak ve sağlamak için mevzuat geliştirmek ve ülkenin küresel bilgi alanına entegrasyonunu hızlandırmak. Önümüzdeki yıllarda, BİT ile fikrî mülkiyet arasındaki karşılıklı müdahaleden ve fikrî mülkiyet hakları ile korunan birçok tesisin göçü nedeniyle, çevrimiçi televizyon ve tek bir formatta hizmetlerin sağlanmasına dayalı dijital hakları yönetmek için bir sistem oluşturulacaktır.

Ülke genelindeki tüm haneler arasında bilgisayar, telefon ve mobil iletişim çalışanı sayısı, evden internet ve geniş bant iletişim hizmetlerine erişimi olan hane sayısı ve bu hanelere ayrılan öğrenci sayısı ile bilgisayar arasındaki ilişki gibi önemli göstergeler gelişecek, özellikle bölgelerde BİT kullanımının yaygınlaşmasının ardından dijital hazırlık düzeyi artacaktır. Telefon ve internet tarifeleri optimize edilecek, TDM telefon santrallerinin IP telefon santralleri ile değiştirilmesi, Wi-Fi teknolojisinin kullanımının yaygınlaştırılması, 4G CDMA istasyonlarının kurulması ve evrensel telekomünikasyon ve posta hizmetlerinin organizasyonu tamamlanacaktır (Azerbaycan 2020).

Elektronik bir devletin kurulmasına ilişkin tedbirler, modern bilgi-iletişim teknolojilerinin tutarlı ve aşamalı kullanımını, tek bir altyapı içinde güvenli bilgi alışverişinin uygulanmasını, fonksiyonel görevlerde e-hizmetler, mevcut bilgi güvenliğinin sağlanması, yetenekli kullanıcıların ve uzmanların eğitimi ve diğer önemli alanlardaki faaliyetlerdir.

2. Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye-Azerbaycan Siyasi ve Ekonomik İlişkileri

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin temeli resmî çevreler tarafından sıklıkla dostluk ve akrabalık olarak tanımlanmaktadır. Azerbaycan 30 Ağustos 1991’de bağımsızlığını ilan etti (Derman, 2013: 287). Azerbaycan Meclisi bu kararı 18 Ekim 1991’de onayladı. Türkiye bağımsızlığını tanıyan ilk ülke oldu. Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin temeli resmî çevreler tarafından sıklıkla dostluk ve akrabalık olarak tanımlanmaktadır. Türkiye, bağımsızlığına yeni kavuşan Kafkas ve Orta Asya Cumhuriyetleri için bir model olarak temsil edildi. Azerbaycan’ın bağımsızlığının ardından Türkiye-Azerbaycan ilişkileri ivme kazandı. 30-31 Ekim 1992 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen Birinci Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi’nde Cumhurbaşkanı Turgut Özal, “21. yüzyılın Türklerin çağı olacağını” vurguladı. Başkan Turgut Özal, zirvede Türkiye Ortak Pazarı ve Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası’nın kurulmasını önerdi. Bu öneriler Azerbaycan Devlet Başkanı Ebulfeyz Elçibey tarafından memnuniyetle

karşılandı. Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında ilişkiler çok olumluydu. Türkiye, Dağlık Karabağ sorununda Azerbaycan'a destek vermiş (Derman, 2020) ancak Şubat 1992 Hocalı Katliamı sırasında Cumhurbaşkanı Turgut Özal, birçok siyasi parti ve Türk halkı Ermenistan'a askerî müdahale için kamuoyu oluşturup baskı yapmasına rağmen dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, sorunu BM, AGİT ve NATO'nun içinde çözmeye çalıştı. Süleyman Demirel, Azerbaycan'ın Rusya ile karşı karşıya gelmemek için bölgedeki sivilleri tahliye etmek istediği helikopterleri vermeyi kabul etmedi. Rusya, bu sürede Suret Hüseyinov'u destekledi ve bu durum 4 Haziran 1993'te Ebulfez Elçibey hükümetinin yıkılmasına neden oldu. İkinci Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvesi 18-19 Ekim 1994 tarihlerinde İstanbul'da toplandı. Bu zirvenin sonuçları, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorununa ilişkin BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlara uyulması gerekliliğini teyit etmekte idi (Oran, 2002:67). Haydar Aliyev iktidara gelince Türkiye'deki siyasi karar vericiler bir süre Elçibey yanlısı konuşmalar yaptılar. Ancak bir süre sonra Haydar Aliyev'in demokratik seçimlerle geldiğini ilan ettiler. Eylül 1993'te Haydar Aliyev tarafından, Elçibey döneminde imzalanan anlaşmalar donduruldu. Azerbaycan'da çalışan Türk askerî uzmanlarının görevlerine son verildi ve Türk vatandaşları için vize düzenlemeleri başlatıldı. Gergin başlayan ikili ilişkiler kısa süre sonra düzeldi. Haydar Aliyev döneminde petrol taşımacılığının Türkiye üzerinden gerçekleştirileceğinin belirtmesi iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirdi. Buna göre Haydar Aliyev, Azeri petrolünün Türkiye üzerinden nakledileceğini ve Türk askerlerinin Azeri subaylarını eğitmeye devam edeceğini açıkladı. Aliyev'in Ocak 1994'te Ankara'ya yaptığı ziyaret, Haydar Aliyev'in iki ülke arasındaki ilişkileri "tek millet, iki ülke" olarak tanımlaması açısından tarihî bir olaydı. Haydar Aliyev'in "bir millet, iki ülke" prensibi önemlidir (Derman 2015: 295). Bu konuşmadan bir yıl sonra, Aliyev'e Türk vatandaşlarının da dâhil olduğu bir darbe girişimi, Süleyman Demirel tarafından engellendi (Oran, 2002: 78). İlham Aliyev, Ekim 2003'te babasının yerine geçerek Azerbaycan Cumhurbaşkanı oldu. Türkiye ile iyi ilişkilere rağmen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni (KKTC) tanımadı. 2005 yılı Temmuz ayında Azerbaycan ile KKTC arasında seferlere başlandı ancak verilen sözlere rağmen KKTC pasaportlu geçişler

gerçekleştirilemedi. Daha sonra talep olmadığı belirtilerek bu uçuşlar kaldırıldı (Oran, 2013: 97). İlham Aliyev bölge devletleriyle ilişkilerinde denge politikasını uyguladı. Azerbaycan'ın komşularıyla iyi ilişkiler kurmasını hedefledi ve bu kapsamda komşu ülkeleriyle ekonomik ve siyasi ilişkiler başlattı. Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlara önem verdi. Azerbaycan'ın bölgesel enerji siyasetinde önemli bir aktör olmasını hedefleyen Aliyev'in en önemli faaliyeti Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz projelerini ve boru hattı siyasetini geliştirmek olmuştur. Doğu-batı koridorunda enerji güvenliğinin sağlanması Azerbaycan enerji stratejisinin bir diğer hedefi olmuştur (Aras, 2015:2).

3. Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermenistan ile Normalleşmenin Türkiye ve Azerbaycan Siyasi ve Ekonomik İlişkilerine Etkisi

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu dönemde Dağlık Karabağ Azerbaycan'ın kontrolü altındaydı. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan 1920'de Sovyet egemenliğine girdi. 1923'te Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi kuruldu ve Azerbaycan yönetimine bırakıldı. Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi, özellikle kültür ve eğitimle ilgili konularda içişlerinde bağımsız, diğer konularda Azerbaycan'a bağlı olarak yapılandırılmıştır. Bu dönemde Dağlık Karabağ nüfusunun %70'i Ermeni idi (Başer, 2008:97). 20 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Azerbaycan'dan ayrılmasını ve Ermenistan'a bağlanmasını talep etti. Azerbaycan ve Ermenistan ile askerî çatışmalar başladı (Derman, 2020). Bu karar Azerbaycan Sovyeti ve SSCB Yüksek Sovyeti tarafından reddedildi. Ocak 1989'da SSCB Yüksek Sovyeti Dağlık Karabağ'ın kontrolünü devraldı. Bağımsızlıktan sonra Azerbaycan, Dağlık Karabağ'ın özerk statüsünü kaldırdı ve ilhak etti (Cornell, 2005:63).

Ermeniler halk oylamasından sonra bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) üye olmak için başvurular. Rus birlikleri 1992'de Karabağ'dan ayrıldı; Karabağ'da Ermeni olmayanlar tasfiye edildi. Ermeniler 1993-1994 yılları arasında Laçin koridorunun kontrolünü ele geçirdiler ve Ermenistan ile doğrudan bağlantı sağladılar.

Hocalı katliamı ve Suşa ve Laçin işgalinden sonra Ermeniler çatışmada üstün bir konuma geldiler. Azerbaycan topraklarının %20'si Ermeniler tarafından haksız bir şekilde işgal edildi ve 1 milyon Azeri mülteci konumuna düştü (Aydın, 2002: 401).

Türkiye, 24 Ocak 1992'de Ankara'ya yaptığı ziyarette Cumhurbaşkanı Muttalibov'a Azerbaycan-Ermeni ihtilafında arabuluculuk yapabileceğini her iki tarafın da onayı ile ilan etti. Dağlık Karabağ sorunu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce başlamıştı. Mayıs 1994'te imzalanan Bışkek Ateşkes Protokolü ile çatışmalar durduruldu. AGİT bünyesinde oluşturulan Minsk Grubu, iki ülke arasındaki anlaşmazlıkları çözmeyi amaçladı. Ancak Minsk Grubu, iki ülke arasında uzlaşma sağlayabilecek bir barış anlaşmasına imza atmayı başaramadı. 2008 Rus-Gürcü Savaşı'ndan sonra Rusya, bu ihtilafın çözümüne yönelik müzakerelerde daha aktif rol oynamaya başladı (Aras, 2008: 126). Bu dönemde taraflar arasında Moskova Protokolü imzalandı. Azerbaycan, 2012 yılında GSYİH'sının %2,5'ini savunma harcamalarına ayırdı, Azerbaycan'ın savunma bütçesi 1,7 milyar dolardı. Ermenistan, GSYİH'sının %3.73'ünü savunma harcamalarına ayırdı; 2012 yılında savunma bütçesi 349 milyon dolardı. Azerbaycan'ın 67 bin aktif askeri ve 300 bin yedek askeri var; Ermenistan'ın 49 bin aktif askeri ve 210 bin yedek askeri var (The Military Balance, 2013: 673). 2010 yılında Azerbaycan askerî doktrin ve resmî savaş söylemini ilan etti. Azerbaycan askerî doktrininde, uluslararası ihtilafların uluslararası hukuktan başka yollarla çözümlenmesinin desteklenmediği bildirilse de; askerî güç, uluslararası hukuk tarafından tanınan haklar bağlamında kullanılacaktır (Derman, 2015:602). Buna göre Azerbaycan, Dağlık Karabağ ve 7 bölgeyi işgalden kurtarmak için askerî güç kullanımını onayladı (Şiriyev, 2011: 88). Azerbaycan Millî Güvenlik Kavramı 23 Mayıs 2007'de, Askerî Doktrini ise 8 Haziran 2010'da yayınlandı. Millî Güvenlik Anlayışına göre en büyük tehditlerden biri Azerbaycan'ın enerji altyapısına yönelik eylemler olarak belirlendi. Azerbaycan Askerî Doktrin'inde, güvenlik koşullarının değişmesi hâlinde ülke topraklarına yabancı askerî üsler ve silahlı birliklerin konuşlandırılabilmesi belirtildi. Bununla birlikte doktrinde, jeopolitik koşullarda Dağlık Karabağ sorununun çözümü için müdahalenin kaçınılmaz

hâle gelmesi hâlinde askerî müdahalenin gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır. Azerbaycan, NATO ile karşılıklı çıkar ilişkisi olduğunu belirtmektedir (Şiriyev, 2010:132). Azerbaycan'ın farklı hükümetler döneminde değişmeyen bazı temel ilkeleri vardır. Bu temel ilkeler, ülkenin bağımsızlığının ve birliğinin korunması, Karabağ sorununun çözümü, uluslararası kuruluşlara üye olunması ve piyasa ekonomisine yönelik düzenlemelerin tamamlanmasıdır. Karabağ sorunu tüm hükümetlerin ana gündem maddesi hâline geldi (Pritçin, 2010).

Muttalibov döneminde Rusya yakın bir müttefik olarak görülürken, Elçibey hükümeti döneminde Türkiye ile yakın ilişkiler kurulmuştu. Haydar Aliyev döneminde siyasette denge politikasına önem verilmiştir (Yılmaz, 2010: 20). Türkiye, en hassas konusu olan Karabağ'da kardeş Azerbaycan ile benzer bir tutum sergilemektedir. Türkiye resmî olarak sorunun uluslararası hukuk çerçevesinde çözülmesinden yana olmuştur. Bu bağlamda AGİT bünyesinde oluşturulan Minsk Grubu'nun çalışmalarını takip etmektedir. İki ülke arasındaki en hassas konu Türkiye-Ermenistan sınırıyla ilgilidir. Türkiye, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi nedeniyle 1993 yılından itibaren Ermenistan sınırını kapatmıştır (Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2014). Hocalı katliamı Türkiye'nin Dağlık Karabağ sorunu konusundaki hassasiyetini artırdı. Karabağ'ın Hocalı şehri, 26 Şubat 1992'de 366. Rus ordusunun yardımıyla Ermeniler tarafından işgal edildi. Türkiye, AGİT çerçevesinde barış sürecini destekledi. Ancak hiçbir taraf bu öneriyi kabul etmedi. Nahcivan, Azerbaycan'a bağlı özerk bir cumhuriyettir. Nahcivan ile ilgili iki uluslararası anlaşma bulunmaktadır. 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan Dostluk Anlaşması'na göre Türkiye, Nahcivan üzerinde Türkiye'yi Nahcivan'ı asla üçüncü ülkelere bırakmamaya zorlayan koruyucu güce sahiptir. Bu anlaşmaya göre Nahcivan'ın Azerbaycan'ın korunması altında özerk bir toprak olacağı belirtilmişti. 13 Ekim 1921'de imzalanan Kars Anlaşması ile Nahcivan'ın Azerbaycan'ın korunması altında özerk bir toprak olacağı da teyit edilmiştir (Yesevi, 2014: 36).

Nahcivan'ın Ermenistan'a ilhakı davasına yönelik silahlı çatışma Mayıs 1992'de Nahcivan'a sışradı. Bu durum, Rusya'nın Ermenistan ile yakın

ittifakı olması nedeniyle Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri gerdi (Atdın, 2002: 43). Türkiye, Ermenistan'ın Nahcivan'ı terk etmemesi hâlinde müdahale edeceğini ilan etmesine rağmen, Başbakan Demirel Rusya ziyareti sırasında Nahcivan'a asker göndermeyeceklerini belirtti. Bu durum söylemlerle gerçeklerin örtüşmediğinin göstergesidir (İyikan, 2011: 89). Duygusal akrabalık bağlarının imada önemsiz olduğu ve Türkiye'nin gücünün sınırlı olduğu ortaya çıktı.

Türkiye-Azerbaycan ekonomik ilişkileri SSCB döneminde başlamışken Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşmasının ardından 1990'lı yıllarda üst düzey ziyaretler yapılmış ve iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin hukuki altyapısını da oluşturan 200'den fazla anlaşma, protokol imzalanmış, işlerlik kazandırılmamıştır. İkili ekonomik ilişkiler açısından önemli bir kurum olan Türkiye ile Azerbaycan Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkiler Karma Ekonomik Komisyonunun ilk toplantısı 25 Şubat 1997 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Uzun süre toplantı yapılamamış, ikinci toplantı ancak 29 Mart 2001'de gergin bir ortamda yapılabilmştir. Karma Ekonomik Komisyonun üçüncü toplantısı 12-14 Nisan 2005'te Türkiye'de, dördüncü toplantısı 27-28 Temmuz 2006 tarihlerinde Bakü'de, 5. toplantısı 11 Nisan 2008'de İstanbul'da, 6. toplantısı yaklaşık 3 yıl aradan sonra 22 Ocak 2011'de Bakü'de, 7. toplantısı ise 10-11 Temmuz 2014 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir (Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2014). Bu toplantılarda iki ülke arasında mevcut sorunlar dile getirilse de karşılıklı işbirliği alanları belirlenmiştir.

2000'li yıllarda Kafkasya bölgesinin çok büyük enerji kaynaklarına sahip ve stratejik bir konumda olmasının bölgesel etki ve fırsatlar açısından önemini arttırdı. Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Kafkas Cumhuriyetleri ile ekonomik ve siyasi bağların geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır (Aras, 2014:3). İlham Aliyev, Batı'nın Karabağ sorununun çözümü için gerekli desteği vermediğini fark edince, özellikle Ağustos 2008'deki Gürcistan müdahalesinden sonra Rusya ile daha yakın ilişkiler kurdu. Aliyev'in söylemsel birlik tasviri toplumsal ve siyasi düzeydeki ikili ilişkilerin temelini oluşturmuştur. Ancak 2009 yılında Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde sorunlara neden

olmuştur. Bu dönemde Azeri doğalgazının fiyatı artırıldı, Türk şirketleri tepkiler yaşadı ve bayrak krizi yaşandı. Bu olaylar, iki ülke arasındaki güvenilir ilişkilerin sekteye uğrayabileceğini gösterdi. Türkiye, dostluğu korumak için Azerbaycan'ın hassasiyetlerini dikkate aldı. İki ülke arasındaki soydaşlık dostluk ve akrabalık bağlarını ekonomik faydalarla pekiştirmek ve stratejik düzeye yükseltmek iki ülkenin de yararına. Duygusal ilişkilere zarar vermemeye özen göstermenin yanı sıra daha güçlü ekonomik ilişkiler geliştirilmelidir. 2009 yılının ortalarında Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi için çaba sarf edildi. Rusya da bu süreci destekledi. Rusya ile Ermenistan arasındaki askerî iş birliği yoğunlaştı ve Ermenistan, Gümrü üssünün Rusya tarafından kullanım süresini 2044 yılına kadar uzattı (Şiriyev, 2011: 92). Bu dönemde Azerbaycan'ın Türkiye'ye güvensizliği arttı, dost ve akraba ülkeler söylemi yerini duygusal ve siyasi çöküşlere bırakmıştı. Azerbaycan'ın Türkiye ile ilişkileri soğurken, Rusya, Çin, Japonya, Güney Kore ve İsrail ile ilişkileri geliştirdi (Yılmaz, 2010: 21). Türkiye ile Ermenistan arasındaki normalleşme sürecinde Türkiye'nin Azerbaycan'dan satın aldığı doğalgaz fiyatında Türkiye aleyhine bir düzenleme yapıldı. İlişkiler normalleşene kadar Azerbaycan bin metreküp doğalgazı 120 dolara Türkiye'ye satıyordu. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye'nin Şahdeniz projesinden satın aldığı doğalgaz fiyatının piyasa koşullarına ve anlaşma yükümlülüklerine göre ayarlanması gerektiğini vurguladı. Nihai olarak taraflar, Türkiye'nin Azerbaycan'dan satın aldığı doğal gaz için 335 dolar ödemesi gerektiği konusunda anlaşılabilir (Asker, 2010: 47). Aynı dönemde Azerbaycan'da Türk firmalarına yönelik baskılar ve Türk mallarına boykotlar görüldü. O dönemin en önemli ve unutulmaz olayı Türk şehitliklerinde Türk bayraklarının indirilmesidir (Yılmaz, 2010: 27). Bu duygusal, politik, ekonomik tepkiler ve cezalar, güven ilişkilerinin bozulabileceğini göstermektedir. Türkiye'nin Ermenistan'a yakınlaşma sürecinde Türkiye ve Azerbaycan'ın dost ve müttefik iken hasım hâline gelmesi üzücü bir durumdur. Türkiye'nin dostluğunun devamı için Azerbaycan'ın hassasiyetlerine dikkat etmesi gerektiği düşünülüyordu. Bu sürecin sonunda anlaşılan, ilişkilerin tek ulus söylemi düzeyinden stratejik ortaklık düzeyine ulaşmadığıydı. Ekonomik çıkarlarla dostluk ve akrabalıkların güçlendirilmesi ve stratejik düzeye yükseltilmesi bir zorunluluktur. Duygusal söylemler

insanlar arasında sevgi, dostluk ve yakınlaşmayı getirirken, aksi durumlar ekonomik ve siyasi olarak ilişkilerin bozulmasına ve insanlar arasında düşmanlığa neden olabilir.

Türkiye-Azerbaycan ilişkileri “tek millet, iki devlet” yaklaşımının duygusallığına ilave olarak ilişkilerin stratejik ortaklık olarak da tanımlanması, ilişkileri ileriye taşıyacağı aşikârdır. Bu kapsamda, ilişkilerin olumlu seyrini teyit etmek amacıyla 2010 yılında Azerbaycan ile Türkiye arasında anlaşmalar imzalanmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Gül’ün 16-17 Ağustos 2010 tarihlerinde Azerbaycan’ı ziyareti sırasında iki ülke arasında “Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması” imzalandı. 15-16 Eylül 2010 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen 10. Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi’nde iki ülke arasında “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyinin Kurulmasına İlişkin Ortak Bildiri” imzalandı. Bu anlaşmalar kapsamında stratejik kararlar almak ve uygulamak gerekmektedir (<https://www.mfa.gov.tr/bildiri.tr.mfa>).

Azerbaycan Ekonomisi Azerbaycan’ın bağımsızlığından cumhurbaşkanlığına kadar geçen ekonomik dönem ikiye ayrılır: 1991-1995 arasındaki ilk dönem “ekonomik kaos” olarak tanımlanabilir. Bu dönemde Azerbaycan çeşitli siyasi, askerî ve ekonomik sorunlar yaşadı. Makroekonomik istikrar ve dinamik ekonomik büyüme ile ikinci dönem 1996 yılından itibaren devam etmektedir (Azerbaijan Energy Charter Secretariat, 2013).

Ülkenin sahip olduğu büyük ve keşfedilmemiş petrol ve doğal gaz rezervleri, ülkeyi Avrupa ve ABD’den gelen yatırımcılar için cazip kılıyor. Batılı ülkeler, Ortadoğu petrolüne ve Rus ulaşım ağlarına olan bağımlılıklarını azaltmak için Azerbaycan’a enerji yatırımları yapmaktadır. 2006 yılında kurulan BTC (Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı) ve 11 milyar dolarlık Nabucco Projesi Batılı ülkeler tarafından desteklendi (Azerbaycan Ülke Bülteni 2012).

Azerbaycan ekonomisinde devletin serbest piyasa ekonomisine geçiş için gerekli girişimler süratle devam etmektedir. Petrol-doğal gaz sektörü Azerbaycan ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır. Azerbaycan’ın doğal

kaynaklar dışında tarımsal açıdan verimli toprakları ve SSCB döneminden kalan büyük sanayi kompleksleri de ekonomisine yön vermektedir. SSCB'nin dağılmasından sonra Azerbaycan ekonomisi büyük bir durgunluk yaşadı. Bu durgunlukta Ermenistan ile savaş önemlidir. Bu durgunluk 1991 ve 1995 yılları arasında bağımsızlık ilanı sırasında %60 civarındaydı. 1990'ların ikinci yarısından itibaren Azerbaycan ekonomisi petrol ve doğal gaz sektörleri sayesinde büyümektedir. Azerbaycan ekonomisi 2005-2009 yılları arasında %21 büyüme gerçekleştirmiştir (World Bank, 2009). Ancak küresel krizin borsaları olumsuz etkilemesi sonucunda son yıllarda petrol ve doğalgaz fiyatları düşmüştür (Eldaroğlu, 2001). Bu durum Azerbaycan'ın GSYİH büyüme hızını azaltmıştır (Azerbaycan Ülke Bülteni, 2012). 2013 yılında Azerbaycan'da GSYİH %5,8 artarak 57,7 milyar manat olmuştur. 2013 yılında GSMH'nin sektörel dağılımı %5,3 tarım, %46,30 sanayi ve %48,4 hizmet sektörü olmuştur (World Bank Enterprise Surveys (database), 2013). Petrol sektörü dışında GSMH artışı %10, petrol sektöründe %1 olmuştur (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi, 2013). Azerbaycan'ın dış ticaretinde en büyük paya enerji sektörü sahiptir. Azerbaycan'ın ihracatında petrol ve petrol ürünleri, ithalatta ise petrol endüstrisi için ihtiyaç duyulan makine ve teçhizat başlıca kalemleri oluşturmaktadır (Somuncuoğlu, 2012), Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi verilerine göre, Azerbaycan 2011-2012 yılı arasında 155 ülke ile dış ticaret faaliyeti gerçekleştirmiştir (Abdullayev, 2011). Azerbaycan, 9.652 870.180 ABD doları ithalat ve 23.907.972.190 ABD doları ihracat olmak üzere toplam 33.560.842.370 ABD doları dış ticaret hacmi gerçekleştirmiştir (International Journal of Energy Economics and Policy, 2015).

2012 yılında Azerbaycan ihracatının %84,63'ünü ham petrol, %5,53 petrol ürünleri, %2,71 doğalgaz, %0,10 elektrik enerjisi, geri kalanını ise kimya sanayi ürünleri, çelik ve demir ürünleri, alüminyum ve ürünleri, sebzeler, bitkisel ve hayvansal yağlar, alkollü ve alkolsüz içecekler pamuk ve meyveler oluşturdu (<https://www.stat.gov.az/?lang=en>). İthalatının %27,24'ü makineler, mekanik cihazlar, elektrikli cihazlar ve bunların bileşenlerinden; %14,65 nakliye araçları ve yedek parça, %13,58 çelik ve demir ürünleri; %11,02 gıda ürünleri; %2,84 ahşap ve ahşap ürünler; %2,5 eczane ürünleri;

%1,04 mobilya ve bileşenler; ve %27,13 diğer ürünlerdir (World Bank, 2013). Azerbaycan'ın ekonomi politikası, enerji sektörünün küresel krize karşı kırılğanlığının yüksek olması nedeniyle petrol dışı sektörlerin geliştirilmesi ve gelecekte petrol dışı sektörlerin GSMH içindeki payının artırılmasıdır (Azerbaycan Ülke Bülteni 2012).

Azerbaycan'da Enerji Sektörü Azerbaycan dünyanın en eski petrol üreticilerinden biridir. Azerbaycan'ın doğal gaz ve petrol ihracatı, ekonomik büyümesinde en önemli faktördür. IMF verilerine göre petrol ve doğalgazın toplam ihracat içindeki payı %90'ın üzerindedir (<http://www.econstats.com/weo/V008.htm>). Azerbaycan, Hazar Üssü'nün Batı'ya açılan en önemli ihracat kapısını da oluşturmaktadır. Azerbaycan'ın birincil enerji tüketiminde doğalgazın payı %66, petrolün payı %31 ve hidroenerjinin payı %3'tür. Ekonomik büyümenin enerjiye olan yüksek bağımlılığı Azerbaycan ekonomisini beklenmedik durumlara karşı savunmasız bırakmaktadır. 2011 yılında enerji sektöründe meydana gelen beklenmeyen etkiler, toplam üretimin 2013 ortalarına kadar düşmesine neden olmuştur. Petrol ve Gaz Dergisi'ne göre, Ocak 2013'te Azerbaycan'ın kanıtlanmış ham petrol rezervinin 7 milyar varil olması bekleniyordu (<https://tradingeconomics.com/turkey/imports-from-azerbaijan>). 2012 yılında Azerbaycan günde 930.000 varil (varil/gün) petrol üretimi gerçekleştirmiş ve bu üretimin 85.000 varilini tüketmiştir (<http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=aj>)

Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR), Azerbaycan'da petrol ve doğal gaz üretiminden, ülke rafinerilerinin yönetiminden, doğal boru hattı sisteminin kurulmasından, petrol ve doğal gaz enerji ihracat ve ithalatının yönetiminden sorumludur (<http://new.socar.az/socar/en/activities/transportation/baku-novorossiysk-oil-pipeline>). Azerbaycan'da enerjinin nakliyesi ve üretimi konusunda yabancı ülkelerle yapılacak anlaşmalar Sanayi ve Enerji Bakanlığı'nın yönetimindedir. SOCAR, petrol ve doğal gaz projelerinin geliştirilmesi için uluslararası konsorsiyumlara da katılmaktadır (https://az.sputniknews.ru/economy/20180104/413466015/azerbaidzhan_neft_zapasi_eksport_kolicestvo.html). SOCAR'ın Azerbaycan'ın toplam petrol

üretimindeki payı %20 civarındadır. Toplam üretimin %80'i BP tarafından yönetilen Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi (AIOC) tarafından yapılmaktadır (<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=AJ>). AIOC, 10 petrol şirketinden oluşan bir konsorsiyumdur. Bu konsorsiyumda en büyük hissedar BP'dir. Diğer şirketler Chevron (ABD), SOCAR (Azerbaycan), Inpex (Japonya), Statoil (Norveç), Exxon Mobil (ABD), TPAO (Türkiye), ITOCHU (Japonya), Devon Energy (ABD) ve Amerada Hess (ABD). AIOC, Güney Kafkasya Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın yapımına önemli katkılarda bulundu. Azeri-Çırac-Güneşli sahasından petrol sondajı ve Şah Deniz'den doğalgaz sondajı bu konsorsiyumun doğrudan yatırımlarıyla mümkün olabilir (<http://www.bp.com/managedlistingsection.do?categoryId=9007997&contentId=7014999>). İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin en önemli yönlerinden birini enerji alanındaki işbirliği teşkil ediyor.

Türkiye-Azerbaycan enerji ilişkilerinin temelleri Azerbaycan'ın bağımsızlığa kavuşmasıyla atılmıştır. Ayaz Mutallibov döneminde ilk görüşmeler yapılmış, Ebülfeyz Elçibey döneminde TPAO'nun Azerbaycan'daki petrol üretiminde ciddi hisse oranlarıyla yer alması düşünülmüş, ama sonuçta TPAO, Haydar Aliyev iktidarı zamanında Azeri-Çırac-Güneşli (ACG) petrol yataklarının işlenmesi için imzalanan Asrın Anlaşması'nda yüzde 6,75'lik bir oran ile temsil edilmiştir (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/energy/data/database>, 2013). Türkiye ile Azerbaycan arasında "tek millet, iki ülke" anlayışıyla yürütülen ilişkiler çok güçlüdür. 2012 yılı GSMH'ları karşılaştırıldığında, dünya sıralamasında Türkiye 17. sırada, Azerbaycan ise 68. sırada yer almaktadır (Dünya Bankası İstatistikleri, 2013). İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik anlaşmalar aşağıdaki gibidir: (DEİK, 2012) - Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması - 1992 - Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması - 1994 - Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması - 1995 - Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyon Toplantıları Protokoller (KEK) - KEK I. Dönem – 1997 - KEK II. Dönem – 2001 - KEK III. Dönem – 2005 - KEK IV. Dönem – 2006 - KEK V. Dönem – 2008 - KEK VI. Dönem – 2011 Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticarete, Türkiye için bir ticaret

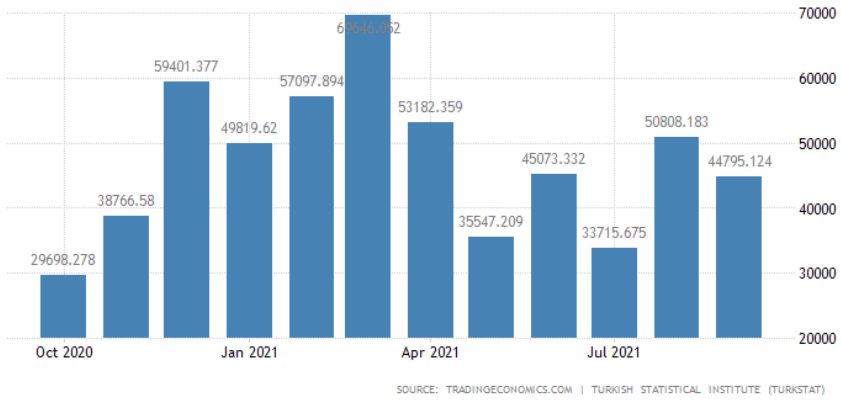
fazlası söz konusudur. İki ülke arasındaki dış ticaret sürekli artış eğilimi göstermektedir. Azerbaycan, Türkiye'nin en çok ihracat yapan ülkeleri arasında 15. sırada yer almaktadır (Yesevi, Çağla Gül ve Yavuz, Burcu, 2015: 27). 2017 sonu itibarıyla TPAO, Azerbaycan'da üç adet arama, geliştirme ve üretim projesi ile iki adet boru hattı projesine ortak bulunuyor. Azerbaycan petrol ve doğalgazının yanı sıra Hazar'ın doğu kıyısındaki ülkelerin petrol ve doğalgazının da Hazar denizi ve ardından da Azerbaycan üzerinden Türkiye'ye, buradan ise üçüncü ülkelere nakli pek büyük ekonomik öneme sahiptir. Bu çerçevede Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı, TANAP ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı projeleri çerçevesinde çok taraflı iş birliği başarıyla devam etmektedir (Cornell, 2005:61). Enerji sektörüne bağımlı olan Azerbaycan bağımsızlığının ilk yıllarından beri enerji dışı sektörlerde yatırımcı ülke olan Türkiye'yi önemsemiştir. Örneğin Türkiye Eximbank aracılığıyla Azerbaycan'a kredi desteği de sağlamıştır.

2019 yılının son ayları Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin her alanda geliştirildiği ve önemli projelerde tarihî adımların atıldığı bir dönem oldu. Bu dönemde özellikle ekonomik ilişkiler bakımından üst düzey karşılıklı ziyaretler ve önemli toplantılar gerçekleştirildi. Örneğin, Türkiye cumhurbaşkanı yardımcısı Fuat Oktay başkanlığındaki heyet 16 Eylül 2019 tarihinde (Bakü'nün Kafkas İslam Ordusu tarafından işgalden kurtarılışının 101. yıl dönümünde) Türkiye-Azerbaycan 8. Karma Ekonomik Komisyon (KEK) Toplantısı için Azerbaycan'ın başkenti Bakü'ye gitti. 29 Kasım 2019 tarihinde Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile birlikte Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin (TANAP) Avrupa bağlantısının açılış törenine katılmak üzere Türkiye'ye geldi (Aslanlı, 2020). Bu karşılıklı üst düzey işbirliği toplantılarında iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin geleceği çerçevesinde mühim kararlar alındı.

Türkiye 1980'den önce ithal ikamesi bir ekonomik program uygulamıştır. 1980'lerin başında Türkiye, Türkiye ekonomisini dünya piyasa ekonomisine entegre etmeyi amaçlayan ihracata dayalı büyümeyi teşvik etmek bir ekonomik liberalleşme programı üstlenmiştir. Türkiye 2001 yılından bu yana derin bir ekonomik dönüşüm geçirdi. 2002-64.598

döneminde ortalama %6'ya yakın dikkate değer bir GSYİH (gayri safi yurtiçi hasıla) büyüme oranı kaydetti. Türkiye'nin kişi başına düşen GSYİH'si üç katına çıktı; 2002 yılında 3.492 ABD Doları ve 2013 yılında 10.782 ABD Doları idi. Satın Alma Gücü Paritesine (SAGP) göre, kişi başına GSMH (gayri safi millî gelir) 2013 yılında 19 bin ABD Dolarına ulaştı. 2014 yılında Türkiye nüfusu 76.9 milyon. GSYİH büyüme oranı projeksiyonları 4 2014 yılı için %, 2015 ve 2016 yılı için %5 (<http://www.mfa.gov.tr/prospects-and-recent-developments-in-the-turkish-economy.en.mfa>). 2023 Türkiye İhracat Stratejisi (2023, Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yıl dönümü), 2023 yılında yıllık ortalama %12'lik ihracat artışı ile 500 milyar dolarlık ihracat hacmine ulaşmayı hedeflemektedir. Türkiye'nin temel hedefleri 2023 yılında dünyanın en büyük 10 ekonomisinden biri olmak ve dünya ticaretinden %1,5 pay almaktır. Bu stratejinin bir diğer amacı da 2023 yılında %80 ihracat/ithalat oranına ulaşmaktır (<https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2015/71GK/ekonomikrapor-2014>). Türkiye ekonomisi giderek daha fazla sanayi ve hizmet sektörleri tarafından yönlendirilmektedir. Otomotiv, inşaat ve elektronik sektörleri Türkiye'nin ihracatında en önemli sektörler hâline gelmiştir. Türkiye, hızla büyüyen bir ekonomi olarak, artan enerji talebini karşılamak için fosil yakıt kaynaklarına daha fazla erişime ihtiyaç duyacaktır. Türkiye'nin artan enerji talebi ışığında yerli enerji kaynaklarının sınırları, başta petrol ve gaz olmak üzere enerji ithalatına bağımlı hâle gelmesine neden olmuştur. Toplam enerji talebinin yaklaşık %26'sı yerli kaynaklardan karşılanmaktadır. Bu anlamda geri kalanı ithalatla karşılanmıştır. Türkiye, Doğu'daki kaynaklar ile Batı'daki pazarlar arasında bir enerji koridoru ve enerji merkezi olmayı hedeflemiştir. AB, Ortadoğu ve Avrasya'dan Avrupa'ya başta doğalgaz olmak üzere hidrokarbonları Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak olan Güney Gaz Koridoru projesini desteklemektedir. Hazar Denizi'ndeki rezervlerin TANAP'a bağlanması gelecek dönemin en önemli konusu olacak (TANAP Project Official Website). Azerbaycan ve Türkmenistan, Hazar'daki sınırlar ve gaz rezervleri konusunda anlaşma sağladı. Hazar'daki gazın TANAP ile dünyaya ulaştırılması gelecek dönemdeki en büyük yeni proje olacaktır (<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-azerbaycan-ticaret-hacminin-15-milyar-dolarlik-hedefi-asmasi-bekleniyor/2138753>).

Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı sürekli artmakla beraber Türkiye'de Azerbaycan'dan yapılan ithalat, 2021 yılının Ağustos ayında 50808,18 ABD Doları THO'dan Eylül ayında 44795,12 ABD Doları THO'ya geriledi (Turkish Statistical Institute (turkstat)). Son yıllarda karşılıklı yatırımlar konusuna farklı bir boyut eklenmiş, Azerbaycan'dan Türkiye'ye yapılan yatırımlar önemli ölçüde artmıştır. Bu yatırımların, özellikle de büyük sermaye gerektiren sektörlerde yapılmış olması ekonomik ilişkilerin stratejik niteliğinin göstergesidir.



Türkiye ile Azerbaycan'ın dijital ticaret alanında iş birliğini öngören mutabakat zaptı onaylandı. Bakü'de 2 Nisan 2021'de imzalanan "Dijital Ticaret Alanında İş birliği Hakkında Mutabakat Zaptı"nın onaylanmasına ilişkin karar, Resmî Gazete'de yayımlandı. Buna göre, mutabakat zaptı, iki ülke arasındaki mal ve hizmet ticaretini artırmak için teknolojik imkânlardan yararlanmayı, yeni taşımacılık güzergâhları ve bağlantılarına ilişkin son gelişmeleri dikkate almayı ve mevcut iş birliğini daha kapsayıcı ve refah sağlayıcı hâle getirmeyi amaçlıyor. İki ülke arasında dijital ticaretin sürdürülebilir ve istikrarlı gelişimi teşvik edilecek. Bu kapsamda, dijital ticaret açığı değerlendirmesi de dâhil olmak üzere ortak çalışmalar yürütülecek ve ortak raporlar hazırlanacak, bilgilendirici toplantılar, çalıştay ve seminerler düzenlenecek, ortak proje ve programlar geliştirilecek. Dijital ticaretle ilgili alanlarda mevzuat iyileştirilecek, ticaretin kolaylaştırılması ve dijitalleşme için nesnelerin interneti, blok zincir, robotik ve bulut bilişim, yapay zekâ ve diğer "4. Sanayi Devrimi" teknolojilerinin uygulama olanakları

araştırılacak. Gümrük ve sınır düzenleme süreçleri basitleştirilecek, ulusal tek pencerelerin karşılıklı çalışabilirliğini sağlamaya yönelik çalışmalar yapılacak, e-ticaret standartları geliştirilecek, yeni pazarlama modelleri, gümrük vergileri ve harçların dijital ödemeleri, e-fatura ve ticaretin finansmanının dijitalleşmesi, dijital lojistik ve tedarik zinciri yönetimi gibi konularda fırsatlar araştırılacak. Dijital ticarete yönelik engelleri kaldırmak ve sınır ötesi dijital ticarete yol açacak elverişli koşullar ve altyapıyı oluşturmak için iş birliği yapılacak (<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-ile-azerbaycan-arasinda-e-ticaret-mutabakat-zapti-imzalandi/2196309>). Yük taşımacılığını kolaylaştırmak için e-TIR sisteminin uygulanmasında iş birliğine gidilecek. Ulaşım güzergâhlarındaki demir yolu taşımacılığını kolaylaştırmak için çaba gösterilecek. İki ülke arasında mevcut ve yeni açılan koridorlar yoluyla bağlantıyı daha da kolaylaştırmak için dijital altyapı kurulacak. KOBİ'lerin sınır ötesi dijital ticaret ekosistemine entegrasyonunu desteklemek dâhil kendi ülkelerinde dijital ticaret alanında faaliyet gösteren işletmeler arasında iş birliği teşvik edilecek (<https://www.haberler.com/turkiye-ile-azerbaycan-dijital-ticaret-alaninda-is-14353626-haberi>).

Sonuç

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler bazı politik meseleler nedeniyle zaman zaman sekteye uğrasa da Haydar Aliyev'in "bir millet, iki devlet" söylemsel birlik tasviri, iki ülkenin toplumsal ve siyasi düzeydeki ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. "Tek millet, iki devlet" prensibi çerçevesinde Türkiye'nin can dostu olarak nitelendirdiği Azerbaycan, 15 Temmuz darbe girişimi sonrası Türkiye'nin yanında olan ilk ülke olmuştur. 30 yıldır işgal altında olan Dağlık Karabağ-Azerbaycan topraklarının kurtarılmasından sonra iki ülke arasındaki ilişkiler farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu zafer gününü kutlamak amacıyla 10 Aralık 2020'de Türkiye ve Azerbaycan devlet başkanları İlham Aliyev ve Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla Azerbaycan'ın gurur günü olarak Bakü Azadlıq meydanında muhteşem bir resmî tören düzenlenmiştir. Aliyev ve Erdoğan Bakü Zafer

Şöleni'ndeki muhteşem nutuklarında iki devletin birlik ve beraberlik vurgusuyla güçlü imajını tüm dünyaya göstermiştir. Türkiye bölgede oyun kurucu bir devlet olarak Azerbaycan ile dostluğunu daha da pekiştirmiştir. Bakü'deki törende Türk ve Azerbaycan askerlerinin bir arada yer almasının Türk Dünyası birliği için önemli bir mesaj niteliği taşıdığına dikkat çekebiliriz. Yüz üç yıl önce Nuri Killigil Paşa yönetiminde Kafkas İslam Ordusunun Azerbaycan halkını Ermeni milislerden kurtardığı gibi bugün de Türkiye, Azerbaycan halkının yanında olduğunu göstermiştir. Haydar Aliyev'in şiarı 'Tek millet iki devlet' olarak bu gururu, bu sevinci iki ülke halkı aynı anda yaşamıştır. İki kardeş ülke arasında söylemsel düzeyin dostluk ve akrabalık bağlarını ekonomik faydalarla pekiştirmek ve stratejik düzeye yükseltmek bir zorunluluktur. Duygusal ilişkilere zarar vermemeye özen göstermenin yanı sıra daha güçlü ekonomik ilişkiler geliştirilmelidir. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler incelendiğinde, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin beklentilerin altında kaldığı görülmektedir. İki ülke arasında serbest ticaret alanı oluşturulmamış ve vizesiz bir rejim uygulanmamıştır. Azerbaycan'ın ithalatının dağılımı incelendiğinde, ithalatın %15,75'inin Türkiye ile gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye'yi %14,28'lik pay ile Rusya takip etmektedir. Türkiye, Azerbaycan'ın en çok ithalat yaptığı ülkelerdendir. Türkiye 2013 yılında Azerbaycan'a üç milyar dolarlık ihracat yaptı. Bu değer, Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık %2'sini oluşturmaktadır. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 3.295 milyon dolardır. Bu rakam, Türkiye'nin toplam dış ticaret hacminin %0,8'idir. Azerbaycan, Türkiye'nin dış ticaret hacmi değerlendirildiğinde 27. sırada yer almaktadır (International Journal of Energy Economics and Policy). Türkiye, Azerbaycan'ın ihracatında önemli bir paya sahip değildir. Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracatı, toplam ihracatının %2,5'ini oluşturmaktadır. Türkiye, en çok ihracat yapan ülkeler listesinde 11. sırada yer almaktadır. İki ülke arasındaki ilişki çok boyutlu bir nitelik kazanmıştır. İkili ticaret hacmi ekonomik açıdan kurumsallaşma, Türkiye'nin Azerbaycan'da petrol dışı sektörlerde, Azerbaycan'ın ise Türkiye'de enerji sektöründeki yatırımları iki ülke arasında imzalanan stratejik ortaklık ve karşılıklı yardıma ilişkin anlaşmalar gibi ekonomik alanda farklı bir boyuta taşındı. Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde enerjinin rolü sıklıkla vurgulanırken, Türkiye

Azerbaycan'dan ihtiyaç duyduğu petrolün sadece %1,5'ini satın almaktadır. Enerji boru hatları iş birliği alanı olarak daha önemli bir yere sahip olmuştur. Bu kapsamda Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ile başlayan süreç, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı ve Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP) ile devam etmektedir. Boru hatlarının Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve refahı için önemli katkıları olduğunu belirtmek önemlidir. Azerbaycan petrolünün yüzde 80'ini Türkiye üzerinden ihraç edilmektedir. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı, AB tarafından desteklenen Güney Gaz Koridoru'nun bir parçası olan boru hattı Türkiye'nin güzergâh çeşitliliğine katkı sağlamaktadır. TANAP ile Avrupa'ya aktarılacak doğalgaz miktarı başlangıçta 10 milyar metreküp olup, Rusya'nın ana ortağı olduğu ve 63 milyar metreküp kapasiteye sahip olacak Güney Akım kadar olmasa da TANAP, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine ivme kazandıran bir projedir. Trans Anadolu doğal gaz boru hattı, Azerbaycan doğalgazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya transfer etmesi planlanan boru hattı Şahdeniz doğal gaz tesislerinde çıkarılan gazın transferinde kullanılacaktır. Maliyetinin 5-7 milyar dolar olacağı öngörülmüş, 2018 yılında tamamlanmıştır. TANAP AB için büyük bir stratejik öneme sahip olarak Avrupa'nın enerji arz güvenliğini güçlendiren, Azerbaycan ve Türkiye için, doğal gaz kapasitesi ve uygun fiyatları ile enerji arz güvenliğini destekleyecek mühim bir projedir. Bu boru hattı ile doğal gaz kaynaklarının yeni pazarlara ulaştırılması anlamına gelmektedir. Teknik olarak en büyük ikinci proje olan TANAP, istihdam olanaklarını ve yatırımları artırarak ülke ekonomilerine de katkı sağlamaktadır.

2021 yılında Azerbaycan İhracatı ve Yatırımı Geliştirme Vakfı (AZPROMO) ve Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) organizasyonu ile Bakü'de Azerbaycan-Türk iş forumu düzenlendi. Forumu hem Azerbaycan hem de Türkiye taraflarından 20'den fazla şirket, yetkili ve yaklaşık 80 girişimcinin temsilcileri katıldı. Rusya hâlen Azerbaycan'ın en büyük ihracatçısı, ardından Türkiye gelmektedir. Ancak Türkiye ilk sırada olmayı hedeflemektedir. Azerbaycan, Hazar Denizi'nde kargo taşımacılığı için elverişli bir coğrafi konuma sahiptir. Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'a ihracat için çok önemli olan Alat limanı modernize edilmektedir. Azerbaycan'ın ana kısmını Nahcivan ve Türkiye'ye bağlayacak

olan Zengezur projesinin hayata geçirilmesi sonucunda ulaştırma ve ticaret alanlarında ciddi ilerlemelere kaydedilecektir. İki ÷lke arasında hâlen ticaret cirosu yaklaşık 4 milyar dolar ve hedef bu rakamı 15 milyar dolara çıkarmaktır. Son dönemde iki ÷lke arasında yapılan yatırımların özellikle büyük sermaye gerektiren sektörlerde yapılması ekonomik ilişkilerin stratejik niteliğini öne çıkarmaktadır.

Sonuç olarak Azerbaycan'ın mevcut koşulları (bağımsızlığına yeni kavuşması, topraklarının Ermenistan işgali altında kalması vb.) ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin niteliğı (tarihî, kültürel, millî, dinî bağların ön planda olması) gereğı ilişkilerin siyasi, askerî ve kültürel yönlerinin daha yoğun bir biçimde ilgi odağı olduğı bilinmektedir. Fakat uluslararası ilişkiler sisteminde ağırlığı giderek artan ekonomik faktör Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin de en önemli yönlerinden birini teşkil etmektedir. Ekonomik faktör iki ÷lke arasında genelde olumlu niteliğı ile dikkat çekmiş, bazı dönemlerde ise kısa süreli gerginliklere neden olmuştur. Özellikle 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında ekonomiyle ilgili konularda karşılıklı yüksek beklentiler zaman zaman yerini karşılıklı eleştirilere bırakmış, fakat 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren ekonomik ilişkilerde giderek artan bir ivme ile olumlu bir tablo ön plana çıkmaya başlamıştır. İki ÷lke arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması'nın imzalanması Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliğı Konseyi'nin kurulması ilişkilerin diğere yönleri ile beraber ekonomik ilişkilerin de geliştirilmesine katkı yapmaktadır.

Sonuç olarak otuz yıldır çöz÷lmeyen “frozen conflict/dondurulmuş ihtilaf olarak nitelendirilen Karabağ meselesinin çöz÷lmesi ve bu konuda Türkiye'nin verdiğı destek kayda değerdir ve önemli bir kazanımıdır. Zengezur koridoru ile iki ÷lke arasındaki ticaret hacmi daha da gelişecektir. Azerbaycan ile Nahcivan'ı bağlayan ulaşım koridorunun açılması Türkiye ve Azerbaycan'ın bir asır sonra ilk kez kara yolu ile birbirine bağlanması açısından son derece önemlidir. Nahcivan koridoru, Bakü-Tiflis-Kars güzergâhına güçlü destek oluşturarak, tarihî İpek Yolu'nu canlandıracak ve Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ni karadan birbirine bağlayacaktır. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti ve Azerbaycan'ın batı bölgeleri arasında ulaşım ve iletişim ağı inşa edilecek ve böylece Nahcivan Türk

kapısı hâline gelecektir (Derman, 2021). Türkiye Dağlık Karabağ konusunda “Bir millet iki devlet” prensibinden yola çıkarak Azerbaycan’ın yürüttüğü haklı mücadelede Azerbaycan’a olan tam desteğinden dolayı gerek uluslararası kamuoyunda gerekse bölgesel düzlemde büyük prestij kazandı. Türkiye-Azerbaycan ortaklığıyla ortaya çıkan bu yeni konjonktür, Türk devletleri arasındaki birliğin de güçlenmesini sağlayacak ve Kırım Türkü büyük Alim İsmail Gaspiralı’nın “Dilde, Fikirde ve İşte Birlik” şiarı sadece geçmişte değil günümüzde de Türk Dünyasında her alanda iş birliği için rehber olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdullayev, L. (2011). “Лизинг в Азербайджане: в новый год со старыми проблемами.” *Trend*, December 21. <http://www.trend.az/capital/analytical/1972033.html>.

Agamaliyev, Rahim (2021), “Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Sistemi”, https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/144/agamaliyev.html 2021

Aliyev, Natik. (2010). “Neft i neftyanoy faktor v ekonomike Azerbaydjana”. Bakü: Letterpress, 32-35.

Aras, B. (2014), “Turkish-Azerbaijani Energy Relations. Global Turkey in Europe”. *Policy Brief* 15.

Aras, O. N. (2008) “Karabağ Ekonomisi ve Karabağ Savaşı’nın Ekonomik Etkileri”, *Karabağ Savaşı Siyasi-Hukuki-Ekonomik Analiz*, Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Yayın No:004, Bakü, 126-194.

Aras, Osman Nuri, Süleymanov, Elçin (2010), “Azerbaycan Ekonomisi” Şark-Garb Matbaası, Bakü.

Asker, A. (2010), “Ermeni Açılımı Sonrası: Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”. 21. Yüzyıl, 15, 45-55.

Aslanlı, Araz (2020), “Türkiye Azerbaycan Ekonomik İlişkileri Stratejik Boyut Kazanıyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-azerbaycan-ekonomik-iliskileri-stratejik-boyutlar-kazaniyor/1698615>, (10.01.2020).

Aydın, M. (2002), “Dağlık (Yukarı) Karabağ Sorunu”, Baskın Oran (Ed.) *Türk Dış Politikası* Cilt II:1980-2001, s.401, İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, M. (2002), “Türkiye’nin Azerbaycan’la Tarihsel Bağları ve Nahçıvan”, Baskın Oran (Ed.) *Türk Dış Politikası* Cilt II:1980-2001, İstanbul: İletişim Yayınları.

“Azerbaijan 2020: Look Into Future Concept of Development”, https://president.az/files/future_en.pdf, (12.10.2021).

“Azerbaijan Energy Charter Secretariat”. (2013) *In-Depth Review of the Energy Efficiency Policy of Azerbaijan*, Baku.

“Azerbaycan’ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkiler” (2011), T.C. Bakü Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Bakü, Ağustos.

Başer, B. (2008), “Third Party Mediation in Nagorno-Karabagh: Part of the Cure or Part of the Disease?” *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 3(5), 86-114.

BP. (2014), AIOC. <http://www.bp.com/managedlistingsection.do?categoryId=9007997&contentId=7014999>

Cornell Svante E. - İsmailzade Fariz, “The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Azerbaijan”, *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West*, (Edited by S. Frederick Starr and Svante E. Cornell), 2005, 61-84.

Derman, Giray Saynur, Kurban, Vefa, İbrahim, Hazar, Ünalımış Ahmet Nafız, Aslanlı, Araz Gül, Burcu, Çümen, Nur (2020), *Güney Kafkasya’nın Parlayan Yıldızı Azerbaycan (Tarihi, Siyasi Yapısı, Enerji Boyutu ve Jeopolitik Konumu ile)*, Ankara: Nobel yay.

Derman, Giray Saynur, (2015). “Ermeni Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi”, *Yeni Türkiye*, 8(78), 602-637.

Derman, Giray Saynur, (2015). “Dağlık Karabağ Sorununun Türkiye Azerbaycan İlişkilerine Etkisi”, *Yeni Türkiye*, 7(77), 295-309.

Derman, Giray Saynur (2013), “Etnik Çatışma Teorileri ve Kafkasya Güvenliği Bağlamında Dağlık Karabağ ve Güney Osetya Sorunu”, Editör: Hasret Çomak , Caner Sancaktar, *Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar Stratejiler ve Yaklaşımlar*, Beta Yay.

Derman, Giray Saynur, (2020), “Dağlık Karabağ”
<http://bncmedyahaber.com/haber-prof-dr-giray-saynur-derman-yazdi-daglik-karabag-6894.html>, (13.12.2020)

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2013), “Azerbaycan Ülke Bülteni”,
DEİK <https://www.deik.org.tr/uploads/azerbaycan-nisan-2013.pdf>,
(18.06.2021).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2012), *Azerbaycan Ülke Bülteni*,
İstanbul.

Eldaroğlu Ekber, “Neft Fondunun Vesaitleri Hansı İstiqamete
Yönelmelidir?”, Azerbaycan Milli Demokratiya Fondu, “Azerbaycan”
Bülleteni - 25 (145), 21 İyun 2001.

EIA. (2013), “Country Analysis Brief Overview: Azerbaijan”,
<http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=aj> (01.03.2014).

“Ekspertı SOCAR naşçitali v Azerbaydjane 9,5 milyardov ton
uglevodorodov”
https://az.sputniknews.ru/economy/20180104/413466015/azerbaidzhan_neft_zapasi_eksport_kolicestvo.htm, (Erişim Tarihi 04 Ocak 2018).

Hasanov, Ali. (2013). “Sovremennıye mejdunarodniye otnoşeniye i
vneşnaya politika Azerbaydjana”. Bakü: Zardabi.

IMF. World Economic Outlook Data.
<http://www.econstats.com/weo/V008.htm> (10.10.2014).

International Journal of Energy Economics and Policy, Vol. 5, No. 1,
2015, 27-44

İyikan, N. (2011), “Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Güney
Kafkasya'nın Yeri”, Necati İyikan (Ed.) *Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyasi
Gelişmeler 1991-2010*, İstanbul: Hiperlink.

Lewis, E. E.(1978) , “Nuclear Power Reactor Safety”, Ch. 2-1.

Oran, B. (2002), *Türk Dış Politikası Cilt II:1980-2001*, İstanbul: İletişim
Yayımları.

Oran, B. (2013), *Türk Dış Politikası Cilt III:2001-2012*, İstanbul: İletişim
Yayımları.

Pritçin S. (2010), “Novaya gazovaya strategiya Azerbaydjana, ot
Mayendorfa do Astanı: prinsipalniye aspektı armano-azerbaydjanskogo
nagornogo-karabaxskogo konflikta: sb.st./ pod red. G. Alekseyeva.M.

Rehimov, Ruslan (2020), “Azerbaycan’da yeni parlamento şekillendi”, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/azerbaycanda-yeni-parlamento-sekillendi/1730380> 11.02.2020.

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. (2014), “Türkiye-Azerbaycan Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (18.02.2014)

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. “Economic Outlook of Turkey”, <http://www.mfa.gov.tr/prospects-and-recent-developments-in-the-turkish-economy.en.mfa> (09.10.2014).

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. (2014), “Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)”, <http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-isbirligi-teskilati-eit.tr.mfa> (15.02.2014)

Socar. (2014), Baku-Novorossiysk Oil Pipeline, <http://new.socar.az/socar/en/activities/transportation/baku-novorossiysk-oil-pipeline> (10.02.2014).

Somuncuoğlu, T. (2012), *Azerbaycan Ülke Raporu*, Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.

TANAP Project Official Website. (2014), Tanap Nedir?, <http://www.tanap.com/tanap-nedir> (01.04.2014).

The Military Balance. (2013), Chapter Ten: Country Comparisons-forcelevels and economics, 113(1), 543-556

Yesevi, Çağla Gül ve Yavuz, Burcu (2015), “Turkey-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis”, *International Journal of Energy Economics and Policy* 5(1), 27-44.

Yılmaz, R. (2010), “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Son Dönem”, *Bilge Strateji*, 1(2), 20-34.

World Bank. 2009. “Azerbaijan Country Economic Memorandum: A New Silk Road Export Diversification.” World Bank, Washington, DC.

———. 2011. “Running a Business in Azerbaijan.” Enterprise Surveys Country Note 8, World Bank, Washington, DC.

———. 2013. *Azerbaijan Country Partnership Strategy Progress Report*. Washington, DC: World Bank.